

Tiende Ammy van Heusdenlezing, 15 maart 2006

"De pathologie voorbij

Hoe contextueel werken ouders en kinderen weer helpt genieten"

Proficiat VCW: tien jaar!

Inleiding

Mijn verhaal van vanmiddag is een 'meta-verhaal', een nadenken over, dus niet direct een methodisch-praktisch verhaal. Gelukkig zijn er de workshops, waarin de praktijk van het moeilijke en mooie werk meer rechtstreeks aan de orde zal zijn. En ik weet me gesteund door het feit dat veel van de contextuele 'meerwaarde' ook juist op het terrein van de bezinning ligt. "Wat maakt dat hulpverlening of begeleiding werkt?" Wat maakt dat het werkelijk helpt? Deze vraag die door Nagy vaak is gesteld, staat centraal: een bezinnende vraag op onze praktijkvoeringen. Op al die verschillende terreinen waarop de contextuele benadering inmiddels wordt toegepast, waaronder pastoraal werk. Op dat laatste terrein in het bijzonder heb ik, in nauwe samenwerking met Aat van Rhijn, gemerkt hoe inspirerend contextueel werken en nadenken kan zijn, waarbij we overigens altijd in contact zijn gebleven met de praktijk van familietherapie en psychosociale hulpverlening.

In deze lezing gaat het om een ervaring die volgens mij in al die werkterreinen van belang is. Het fascinerende en ontroerende en tegelijk broodnuchtere, dat er soms ineens weer (of voor het eerst) is: het genieten van elkaar, het genieten-van-het-genieten van de ander, de ouder die weer van het kind geniet, de vertederling. Goede ouder-ervaringen zijn dat, ervaringen die *versterkend* en *verbindend* werken. En daar staan wij, als contextuele hulpverleners/ begeleiders/ pastores bij, en vragen ons soms af: (hoe) dragen we daaraan bij? Wat hééft er nu geholpen?

Voordat ik hier op inga, verdient eerst Ammy van Heusden de aandacht, alleen al omdat dit de tiende lezing is die haar naam draagt:

In herinnering: Ammy van Heusden 1920-1986

(Hiervoor heb ik geput uit de brochure 'Erven van toekomst' bij Ammy's afscheidssymposium, haar toespraak bij die gelegenheid, uit mijn eigen herinnering, gesprekken met anderen, uit de achtste AvH-lezing door haar student en latere collega Wim van Mulligen, en uit materiaal rond haar uitvaart. Mocht, ondanks mijn poging tot zorgvuldigheid, mijn tekst tot correctie aanleiding geven, dan hoop ik dat u mij dit wilt laten weten. Datzelfde geldt voor mogelijke aanvullingen. Over Helène Mercier, zie hieronder, is op internet informatie te vinden, onder meer via het *Biografische Woordenboek van het socialisme en de arbeidersbeweging in Nederland*.)

Ik noem als motto een citaat uit Ammy's artikel 'In het voetspoor van Nagy':

'Terwijl ik probeer een beeld te krijgen van de verstoringen die zijn opgetreden, luister ik tegelijkertijd naar de mogelijkheden tot herstel van vertrouwen.'

Ammy werd geboren als burgemeestersdochter op Terschelling, in 1920. Ze was het derde kind, twee broers boven haar, en een jonger zusje. Een protestants-christelijk gezin. Toen ze 6 jaar was, stierf haar vader, en binnen drie maanden verliet het gezin het huis op de duintop, de ruimte, de eindeloosheid van zee en stranden en ook, zoals ze later wel heeft gezegd, van de geborgenheid van de storm. Je geborgen weten ondanks de storm en ook de storm als symbool voor hevige emoties. Het was een groot gemis, het bleef een verlangen. Maar geen sombere wolk over haar leven. Aat van Rhijn die samen met pater van Kilsdonk het afscheid

bij de uitvaart van Ammy op Driehuis-Westerveld leidde – waar sommigen die hier vanmiddag zijn, ook aanwezig waren, dit jaar 20 jaar geleden -, verwoordde het zo: Voor Ammy was het vertrek van Terschelling “een abrupt einde van een kindertijd; een breuk die nooit geheel genezen is; een gemis dat nooit kon worden overspeeld, en dat dáárom een van de brònnen van haar leven kon worden”. Het gezin, de moeder en de vier kinderen, werden opgevangen bij een tante in Breda, en later in haar middelbareschooltijd woonden ze in Bilthoven. In 1938 ging ze naar de school voor maatschappelijk werk, de school met als directeur heel lang de socialistische predikant M.J.A.Moltzer, de z.g. ‘rode school’ of ‘de school van Moltzer’. Zo werd de Amsterdamse (openbare) school voor maatschappelijk werk, de latere sociale academie, tot in de zestiger jaren genoemd. Inspirerend voor haar bij die beroepskeuze waren de familieverhalen over een oudtante (van moeders kant), die bij Ammy’s geboorte overigens al tien jaar overleden was, *Helène Mercier* (1839-1910), medeoprichtster van de school en van de Vereniging Ons Huis, het eerste club- en buurthuiswerk in de Amsterdamse Jordaan. Een bijzondere strijdbare vrouw, die ook het initiatief nam tot betere woningen en een gaarkeuken in de Jordaan; ik citeer het doel hiervan, ook omdat het akelig actueel is: ‘om aan werklieden (d.w.z. arbeiders en hun gezinnen evenals werklozen) een warme voedzame maaltijd te verstrekken, tegen een betaalbare prijs die niettemin kostendekkend moest zijn om aan de volkskeuken elke schijn van liefdadigheid te ontnemen.’ (Ik kan niet laten om daarbij te denken: die gevoeligheid voor wederkerigheid - dat je door alleen maar te geven een ander in de schuld zet en kleineert -, die gevoeligheid had Ammy ook.) Helène Mercier heeft destijds veel gepubliceerd, veel meer dan haar latere achternichtje, die naar ik aanneem ook niet alles van haar gelezen had, maar in elk geval wel de bundel ‘*Sociale dromen en daden*’, waarin ze ondanks de tijdsverschillen ook verwantschap ontdekte. Toen Ammy zich kwam aanmelden op de school van Moltzer, als achttienjarige, nam de directeur die kennelijk van de familieband wist, haar meteen mee naar het portret van deze vrouw. Die herinnering haalde Ammy zelf bij haar afscheid op, maar daarbij noemde ze – en dat is kenmerkend voor haar zorgvuldigheid en inclusieve houding – ook een inspirerende persoon uit de familie van vaders kant. Ik citeer uit Ammy’s eigen woorden bij haar afscheid in 1983, als ze vertelt dat ze zich vroeger vaak had afgevraagd wat het toch kon zijn, dat haar zozeer van binnenuit met het beroep van maatschappelijk werkster verbond. ‘Nu ik mij in de laatste jaren zozeer verdiept heb in de betekenis die erfgoed voor ieder van ons heeft, hoef ik niet ver te zoeken om te begrijpen waar dat gevoel van verbinding uit stamt. Zowel van mijn vaders als van mijn moeders kant is er voortdurend sprake geweest van een doorgegeven en bewerkt legaat. Korthedshalve noem ik hier slechts twee personen uit mijn voorgeslacht’, en een van die twee was dus Helène Mercier. Maar nu de ander. ‘Mijn overgrootvader, Cornelis Johannes van Heusden, won de gouden legpenning in een prijsvraag die uitgeschreven was in 1824 door de Maatschappij tot Nut van het Algemeen, omdat men zich zorgen maakte over de toekomst van het gezinsleven als de uithuizigheid zou toenemen. Het boek waarmee hij de prijs won, heet dan ook: *Geluk en ongeluk of de onderscheidene gevolgen van huiselijkheid en uithuizigheid.*’ Ammy voegde daaraan toe: ‘Mijn ideeën over wat bijdraagt tot een gelukkig gezinsleven zijn wel héél anders – maar mijn erfgoed is onmiskenbaar’.

Ammy werkte na haar opleiding, nog in de oorlog, ook zelf voor ‘Ons Huis’, in Amsterdam en Arnhem. Daarna was ze maatschappelijk werkster op het platteland van Noord-Holland, in Langedijk. Het waren de jaren dat het *social casework* opkwam (waaraan vooral de naam van Marie Kamphuis verbonden is) met de nadruk op de eigen vermogens van de cliënt. Niet meer van boven naar beneden, de waarden en normen van een bepaalde bevoorrechte klasse leren of opleggen aan anderen, maar werken mèt de betrokkenen. Het zijn de jaren dat de uitdrukking ‘asociale gezinnen’ langzamerhand verdwijnt. Er komt aandacht voor de eigen socialiteit en de eigen kracht van mensen. Dit kreeg Ammy’s hart, social casework, het

versterkend werken, *empowerment* zeggen we nu. Ammy volgde om dit beter te kunnen uitoefenen de opleiding tot PSW (psychiatrisch sociaal werker) en kwam in dienst bij de Hervormde Stichting Geestelijke Volksgezondheid in Amsterdam. In die periode was de psychiater Paul Dercksen een leermeester voor haar, ook door de wijze waarop hij de psychologische hulpverlening en de religieuze zielzorg professioneel van elkaar scheidde en in een eigen persoonlijk geestelijke houding verbond. In de jaren vijftig ging Ammy les geven (Sociale Academie Amsterdam, later IVABO). Ze bleef geruime tijd ook psychiatrisch sociaal werker. In 1965 maakte ze een eerste studiereis naar de VS (met collega en vriendin Anneke Bahrwasser-Elte) en leerde de gezinsbehandeling kennen, in het bijzonder in Philadelphia bij Boszormenyi-Nagy. Op grond van die contacten organiseerde zij mede dat Nagy, Zuk en Rubinstein in 1967 een eerste cursus in Nederland gaven, de z.g. Leidse cursus. Ammy's houding bleef ook t.o.v. leermeesters altijd zelfstandig en kritisch. Juist zo kon zij vele studenten inspireren. In de jaren '70 initieerde en leidde zij het 'Blankenberg-project', een 9 maanden durende fulltime training systeembenadering, de eerste opleiding gezinsbehandeling voor maatschappelijk werkenden. Voor Ammy was gezinsbehandeling een onderdeel van het maatschappelijk werk. Ze heeft heel veel overgedragen, maar meest mondeling. Wel publiceerde ze in 1983 *Balans in beweging*, met Elsemarie van den Eerenbeemt, student die collega en een naaste vriendin van de laatste jaren werd. In datzelfde jaar verscheen ook haar mooie 'Voetspoor'-artikel, bekroond door het Tijdschrift voor Psychotherapie. Het succes van *Balans in beweging* was een vreugde voor haar. En zeker ook de blijvende vriendschap en de steun - op afstand - van Ivan Nagy, en van verschillende andere goede vrienden en vriendinnen. Ammy is nooit getrouwd geweest; in de laatste jaren van haar werkzame leven had ze wel een partner, die overigens ook op Terschelling had gewoond en gewerkt. Tot haar verdriet stierf deze vriend terwijl ze nog niet heel lang bij elkaar waren.

Ammy stierf drie jaar na haar pensionering; na een ernstige vrij langdurige ziekte. Ik herinner me haar als een vrouw die een groot vermogen had tot verbondenheid, ook met cliënten, zonder te claimen of te betuttelen. Ze belichaamde een merkwaardige mengeling van continuïteit en pionierschap, van respect voor legaat en van moed om zonnodig een nieuwe start te maken. En met een sterke weigering om ingekaderd te worden. Dat heb ik hopelijk ook niet gedaan in deze kleine biografische schets, en hopelijk doe ik dat ook niet als ik haar soms de stem geef van een soort geweten.

Dat haar nagedachtenis mag voortgaan tot een zegen te zijn, voor wie van haar hielden en voor wie door haar werk geïnspireerd zijn.

Genieten – de pathologie passerend

Marjan, 22 jaar, heeft altijd fotootjes van haar dochttertje Larissa in haar tas, in haar portemonnee, in haar broekzak, op de kamer van het kraakpand waar ze (met wisselende partners) woont. Larissa, vier jaar, licht verstandelijk beperkt, woont in een pleegezin; Marjan ziet haar regelmatig. Van Leon, die 2 is (normaal begaafd), heeft Marjan geen foto's. Hij is op ongeregelde basis in datzelfde gezin, tijdelijk omdat Marjan als het om Leon gaat, geen enkele beslissing lijkt te willen nemen (of te kunnen nemen). Leon is geboren uit een verkrachting. Larissa is een kind van de liefde, zegt Marjan, al ging die liefde over, toen bleek dat de vader alsmaar weer stal en ernstig verslaafd was. Leon is 'niet een kind van de liefde'; hij doet haar zelfs denken aan de man die hem verwekte, die zogenaamde vriend die haar geweld aandeed. Marjan heeft om gesprekken 'met een buitenstaander' gevraagd omdat ze niet weet wat ze moet beslissen voor de toekomst van Leon. En omdat ze boos is op de pleegzorgwerker die haar met zachte hand dwingt om daar wel over na te denken. Drie gesprekken lang vertelt ze over de teleurstelling in Leons vader, met wie ze juist

'een gezinnetje' had willen stichten. (Zelf heeft ze nooit een gezinsleven meegemaakt.) Terwijl hij alleen uit was op harde sex, ook als zij niet wilde. Ik vraag naar haar wensen, naar hoe zij moeder zou willen zijn. En ik sta wanneer ik de kans krijg, stil bij wat me opvalt aan aardigs en zorgzaams in wat ze vertelt. Op een gegeven moment hoor ik mezelf zeggen: 'je ben eigenlijk een heel moederlijk mens'. (Meteen daarna denk ik: wat zeg ik nou? Ze is toch zijn moeder... Als ze nu maar niet denkt dat ze dat voor mij eerst nog eens moet bewijzen...Dat woordje 'eigenlijk' moet ik nodig afleren ...) Ze kijkt me verlegen, bijna geschrokken aan. 'Nou ja, ik heb wel medelijden met dat joch' zegt ze dan over haar gevoel voor Leon. Op een dag, na ons derde gesprek, zegt ze: 'wil je een foto van Leon zien? Hier is hij; ik vond het zo sneu dat ik hem niet kon laten zien. Mooi kereltje hè.' 'Zeker weten', zeg ik. 'en wat een lief gezichtje' – want dat vind ik. Ze straalt. 'Hij is soms ook hartstikke lief.' Enkele maanden later besluit ze hem net als zijn zusje op meer definitieve basis over te dragen aan de pleegouders. Ze komt daar nu een dag per week voor haar beide kinderen zorgen; vaak gaat dat heel goed en daarvan genieten ze alle drie. Zonder de inzet van deze pleegouders zou dat niet kunnen. In de gesprekken met mij gaat Marjan inmiddels wat meer vertellen van haar eigen kindertijd, en zelfs van het oud zeer daarvan.

We hebben van en via Ammy van Heusden, van Nagy en anderen, een benadering aangereikt gekregen, een benaderend begrijpen. Daarvan neem ik voor vandaag vooral mee: verbindend werken en versterkend werken. Verbindend werken en *empowerment*, modern gezegd.

(Ammy noemde dat veelzijdige partijdigheid en *social case work*.)

Hoe doen we dat? En hoe werkt dat uit? Ik combineer dit met een wat minder gebruikt werkwoord, *genieten*, als ingang tot die bovengenoemde vraag: wat maakt dat hulpverlening werkt (of niet)? Nagy heeft op deze vraag niet een eenduidig antwoord gevonden; wel heeft hij gemeend de richting te kunnen beschrijven waarin het antwoord gezocht moet worden. En dan gebruikt hij (verrassend genoeg voor een psychiater/ psychotherapeut), het woord *hoop* (voor 'de motivatie-laag waar de hoop verblijft op herstel van geschonden mensen recht'.

Invisible Loyalties p53)

Waarom is genieten belangrijk? Het fysiek-relationele leven begint daarmee! Met onderdak, allereerst in de baarmoeder, en voedsel en warmte en koestering. Die zijn geen middel voor iets anders, maar in de eerste plaats doel in zichzelf. De Fransen hebben daarvoor een spreekwoord: We leven van lekkere voedzame soep... De Franse filosoof Levinas (1905-1995) begint zijn nadenken over de vraag hoe de ene mens voor een ander verantwoordelijk kan zijn (hoe dat mogelijk is), met het citeren van dat spreekwoord en dus met stilstaan bij genieten. Levinas benadrukt het geluk dat je kunt ademen, eten, drinken, baden. Houden van het leven is volgens hem de oorspronkelijke menselijke werkelijkheid; of met andere woorden: het leven zoals het bedoeld is. Er is door een ander of meerdere anderen plaats voor mij ingeruimd in de mensenwereld (hoewel helaas lang niet voor ieder zoveel als gewenst). En juist omdat je dit geluk (fragmentair) kent, kun je opmerken wanneer dit jezelf of een ander ontbreekt, of met andere woorden: juist daarom weet je ook van ongeluk, en kun je de eventuele honger en dorst of de ademnood van een ander opmerken! Een belangrijke behoefte is ook de behoefte aan zekerheid; ook morgen wil je nog kunnen genieten, samen met anderen. Dus gaan mensen aan het werk, bouwen zich een huis, verrichten arbeid. En zelfs in het inspannende werk wat je doet, kun je als mens behagen scheppen.

'Mijn' eigen ervaring van genieten maakt me er gevoelig voor dat ook een ander kan genieten – of dat juist niet kan. En dat dit ook voor de ander belangrijke ervaringen zijn. Met woorden van Barbara Krasner: *ethische verbeelding*.

Veel denkers beginnen minder positief. En op het eerste gezicht hebben die gelijk. Er is zo ontzettend veel dat genieten inde weg kan staan...en überhaupt kan de vraag rijzen: wat valt er te genieten? Met die vraag worstelt misschien wel elke puber en adolescent. En zij niet alleen. We zijn onderweg naar de dood, onze geliefden ook, en daarmee kan de dood de zin van het leven lijken te zijn. Bovendien zien we hoe soms, of vaak, de ene mens de ander het licht in de ogen niet lijkt te gunnen. Had Plautus, een romeinse schrijver van ongeveer 22 eeuwen geleden, niet gelijk, toen hij schreef: de mens is de mens een wolf...Later werden die woorden overgenomen door Thomas Hobbes. En die voegde er aan toe: òf de mens is voor de mens een god, - en dat is bijna even erg, een afgod dus.

Het zijn sombere woorden, wel realistisch lijkend, maar ik zou niet weten waarom die pessimistische woorden over de zin van het bestaan het laatste woord zouden moeten hebben. Pessimisme gaat soms door voor diepzinnigheid, terwijl de (nuchtere) optimist net zo goed weet van de broosheid en de kortstondigheid van het menselijk bestaan.. Aat van Rhijn zei wel eens: 'we branden inderdaad aan het leven op, maar het maakt alles uit, als we het ergens voor doen/ voor iemand doen!'

Maar nogmaals, veel nadenken begint en eindigt niet bij genieten, of vertrouwen, maar bij de *angst* (vooral de angst om gedood of in de steek gelaten te worden) en, niet los daarvan, de wil tot macht. Angst is ook belangrijk, maar Nagy gelooft niet dat macht of streven naar zelfbehoud de motivatie bij uitstek is. Hij vertrekt vanuit de relationele werkelijkheid, en in het bijzonder vanuit wat in een mens uit is op verbondenheid: de hoop op recht, eventueel herstel van geschonden recht. Dat wil niet zeggen, wat sommigen denken, dat angst in de contextuele hulpverlening wordt gebagatelliseerd. 'Kinderen die geen angst kennen worden doorgaans niet oud' zei Ard Nieuwenbroek (die hier vorig jaar stond, voor de negende AvHlezing). Maar de angst was ook in zijn verhaal niet het centrum van de motivaties. (In dit verband vind ik het mooi, dat Hargrave & Pfitzer hun hoofdstuk over de 2-de dimensie de titel gaven: 'Het gaat niet enkel over angst'. Op die manier worden de gangbare psychologie en psychopathologie verbreed, wat me erg nodig lijkt.)

De contextuele benadering is een optimistisch realistische. Niet de overtuiging 'de mens is de mens een wolf', - we moeten boven alles op onze hoede zijn voor andere mensen - maar vertrouwen en betrouwbaarheid zijn de kenmerkende begrippen. Veel psychologen spreken in navolging van Erikson over *basisvertrouwen*, of eventueel *basic distrust*, wantrouwen, als het ernstig verkeerd is gelopen het eerste jaar (b.v. een baby met een ouder die – in psychologische termen - een sadistische stoornis heeft, die de baby bijna alleen maar plaagt). Het mooie van Nagy is, dat volgens zijn benadering een leven lang de mogelijkheden bestaan om *vertrouwen te verwerven (meriting trust)*. Nagy's hefboom, hoe mensen elkaar en zichzelf weer in staat kunnen stellen om gerechtigde aanspraak te verwerven (in een bewegende balans van geven en nemen en ontvangen), blijkt veel pathologie te kunnen passeren. Hun ethische aanspreekbaarheid en vitaliteit kan – soms - worden bevrijd onder een laag van onverschilligheid en uitputting. Daar hopen we als contextuele hulpverleners en begeleiders aan bij te dragen. Voorbij de pathologie blijken dan andere aspecten, positieve vermogens, relationele aanspreekbaarheid met name, dan niet afwezig te zijn. Maar we hopen natuurlijk vooral eraan bij te dragen dat het niet zover hoeft te komen, dat kinderen met een basaal wantrouwen jegens anderen moeten groot worden.

Het gaat hier om *relationeel* vertrouwen en betrouwbaarheid, dus niet om het 'vertrouwen' (de illusie) dat er altijd van voorspoed genoten kan worden. Het gaat om de groei van het vertrouwen, in een mens en tussen mensen, dat de een de ander niet in de steek laat, uiterlijk niet en innerlijk niet, juist niet wanneer het moeilijk wordt of van het begin af aan al moeilijk is.

Er is veel dat genieten in de weg staat.... Ik noemde hierboven de ervaring van de broosheid van het bestaan. Dat kan een diep wortelende moedeloosheid geven, en dat is zo vreemd nog niet als je nagaat wat ieder mens te verstouwen krijgt in het tegen wil en dank getuige zijn van het kwaad en geweld van mensen jegens anderen (Levinas: elk mens is in zekere zin een overlevende, Abel Herzberg noemde dit het 'Noach-syndroom').

Maar ook allerlei pathologie kan genieten in de weg staan. In de afgelopen weken zijn weer cijfers bekend geworden over het voorkomen van huiselijk geweld. Het kan uiterst moeilijk zijn om te groeien in vertrouwen en betrouwbaarheid, om van de relatie, van de ander, te genieten. Daarvoor zijn heel veel verschillende (soms onderling samenhangende) redenen. Het is moeilijk omdat het kind geboren werd uit een verkrachting, zoals in het voorbeeld hierboven van Leon,

of omdat het kind een probleem heeft of krijgt,

of omdat de ouder zelf vroeger veel te jong aan haar lot werd overgelaten, of door ander 'oud zeer' (waardoor de sensitiviteit van de ouder voor het kind en diens noden en rechten is verstopt),

of omdat de onderlinge rivaliteit tussen de verschillende gezinsleden ('wie zorgt het beste?') weinig ruimte laat voor de specifieke (loyale) bijdrage van het individu,

of moeilijk omdat de sociale omgeving geen of weinig steun biedt (geen *buffer* biedt voor de stressfactoren of andere negatieve invloeden vanuit de kenmerken van het kind of de persoonlijkheid van de ouder),

of omdat er modellen worden opgedrongen (eventueel vanuit de hulpverlening) van wat je leuk of fijn of begerenswaardig zou moeten vinden, die niet kloppen met wat je zelf waardeert, en waarvoor je nog dankbaar zou moeten zijn ook,

of zelfs omdat de sociale context ontmoedigt, door aan te sporen tot een soort perfectie (alsof dat op dit gebied bestaat).

Toen ik zelf nog heel kleine kinderen had, waarvoor ik samen met mijn man en anderen (sociale context) een bescherming kon zijn, toen onze gezinswereld nog een omhulde en 'veilige' binnenwereld was, heeft geweldige indruk op me gemaakt de houding van enkele andere ouders, met grotere kinderen waarmee van alles 'mis' ging. Dat zij het volhielden, ook toen er onomkeerbare schade was opgelopen. En dat er zelfs op den duur en door al het andere één, weer genoten kon worden van wat er wél was. Beschadigde maar versterkte mensen, die trouw bleven.

Is dit niet erg idealistisch? De werkelijkheid is vaak niet 'mooi'. De pathologie is soms zo erg, dat zelfs het aanhoren van gevolgen van pathologisch gedrag bijna onverdraaglijk kan zijn.

Wat helpt de hulpverlener/ de contextueel werker dan om anderen en met name ouders te helpen om weer te kunnen genieten?

Wat enorm helpt is wanneer je *plezier* in mensen hebt, en daarbij helpt weer dat je hen niet ziet als een machine (werkend volgens natuurwetenschappelijke wetten) of zelfs als psychisch apparaat (volgens de nog wat minder omliggende 'wetten' van de psychologie en de psychopathologie) maar als mens met een verhaal. (Een narratieve benadering. Dat wil niet zeggen dat mensen verhalen zijn...) Zelf schrijven, van een stukje levensverhaal, of in de vorm van een gedicht, kan sommige mensen die bezet zijn met oud-zeer, helpen om hun *destructive entitlement* als 'mechanisme' te doorbreken. Daarvoor hoeft men echt niet zo verbaal begaafd te zijn. En er zijn vele wegen waarop een ouder bevrijd kan worden. 'Door de ouder te helpen zich de eigen onvoldane jeugd in herinnering te roepen, maakt men het mogelijk dat hij oog krijgt voor het eigen kind dat hij te kort doet. En omgekeerd, door hem te helpen oog te hebben voor het zeer van het eigen kind, kan hij open staan voor zijn eigen

gevoelens als tekortgekomen kind. Anders gezegd, de potentie tot empathie ten opzichte van het eigen kind wordt vrijgemaakt door sensitiever te worden ten aanzien van eigen emoties.' (Baartman over Nagy, 67) Dit is vooral in 2-dimensie-taal geformuleerd, maar ik neem aan dat u het herkent. Ook de goede ervaringen kunnen zo weer toegankelijk worden, en werkzaam. Als constructief erfgoed, als legaat.

Het werk vraagt veel *geduld*, en dan gaat het niet alleen om geduld als een strategie (timing) maar soms ook om geduld als mee-onthouden in een situatie die niet oplosbaar is. We doen er waarschijnlijk goed aan, om ons te binnen te brengen, dat het meeste niet maakbaar is.

Genieten gebeurt dan -soms - als extra, gratis, genade misschien.

Genieten van het genieten

(Ook) in het werk worden we geweldig geholpen doordat we weten dat mensen tot in hun diepste zelf relationeel *zijn*. Mensen zijn kwetsbaar in zichzelf, en dat bestaat zeker ook uit de kwetsbaarheid van hun naaststaanden. Een mens kan ook lijden aan het lijden van een ander. Lijden is zinloos, maar dat lijden niet. En nu trek ik deze lijn (van Nagy, Buber en van Levinas) dóór naar genieten. *Mensen kunnen genieten van het genieten van anderen*. Ook van het feit dat anderen van hèn genieten. Deze 'verdubbelingen' klinken complex, maar zò verweven is het leven van een mens met dat van anderen! Als het om ouders gaat, vraagt dat nog eens extra respect.

De aanname (het axioma) dat ouderschap zich kenmerkt door een besef van verantwoordelijk- zijn, wordt in de discipline ouderbegeleiding (A. van der Pas en anderen) beschouwd als basisconcept voor de begeleider. Dat lijkt me voor ieder die met ouders werkt een goede zaak. De filosoof Kalshoven wees erop, dat dit woord axioma in de letterlijke ethisch gekwalificeerde betekenis gedacht mag worden: waardig achten, respecteren. 'Niet dat ik [de hulpverlener, HMK] de ouderlijke verantwoordelijkheid ken doet terzake, maar dat ik die respecteer zonder "jij bent verantwoordelijk" te zeggen, en ongeacht of de ouder deze zelf kent.' Besef ervan komt altijd achteraf, aldus Kalshoven in het spoor van Levinas. (A. Kalshoven, in: *Systeemtherapie* 10/4, 278-279.) Het gaat (in het bijzonder bij ouderschap, en ook bij andere ethische verantwoordelijkheid die mij in een asymmetrische verhouding kan overkomen) om een verantwoordelijkheid die niet weet waar ze aan begint, die niet tot een bepaald tijdsbestek beperkt is, die ten diepste niet contractueel is.

Dat ik als hulpverlener/ begeleider/ pastor soms geniet wanneer ik een stukje verhaal hoor van een cliënt, enthousiasme bespeur bij iemand die vaak moedeloos is, hoef ik meestal niet te verbergen. Integendeel. Ieder mens, en zeker wanneer zij of hij in moeilijkheden is, heeft er verlangen naar dat iemand opmerkt, dat zij/hij naast alle ellende en mislukking misschien, een uniek mens is, om te vertrouwen en zelfs om van te houden. Dit betekent beslist niet een pleidooi om de grenzen of de loyaliteitsimplicaties van overdracht uit het oog te verliezen. Het betekent wel: iemand moet beginnen met vertrouwen, wanneer dat ontbreekt of lijkt te ontbreken. Die iemand kan een hulpverlener zijn.

Over genieten van voedzame soep en beginnen te vertrouwen

Een sonnet van Ed Hoornik (overlevende van het kamp Dachau), naar het bijbelverhaal in Marcus 5 (:21-47), het dochtertje van Jaïrus

Ik ben de kleine dochter...

Ik ben de kleine dochter van Jaïrus.

Ik lig hier op een veel te grote baar.

De dood zit in mijn ogen en mijn haar,
dat, nu de krul eruit is, zonder zwier is.

Ik mis mijn pop, die nu zij niet meer hier is,
slaapt als ik slaap, de vingers in elkaar.

Ik weet dat twee en twee te samen vier is,
maar nu ik dood ben, is dat niet meer waar.

Waarom had ik daarstraks ook weer verdriet?
Er zou een man die toveren kon, komen,
mij beter maken, maar toen kwam hij niet.

De mensen op het dak en in de bomen
gingen naar huis, maar ik blijf van hem dromen.
Morgen ben ik de eerste die hem ziet.
(Uit: Het menselijk bestaan, 1951)

Het is een prachtig gedicht, geschreven uit een onverwacht en eenzijdig perspectief, dat van de dochter. Wat horen we in het verhaal als we vanuit het perspectief van de vader, de moeder en nog anderen luisteren? Vast staat voor mij, dat dit verhaal niet alleen gaat over een vader, en meer op de achtergrond een moeder, die te weinig hun twaalfjarige dochter(tje!) los kunnen laten. Het is ook niet een verhaal over Jezus als een grote tovenaars. Jezus is hier degene bij wie het vertrouwen begint, door wie de anderen worden aangestoken om ook te vertrouwen. Het verhaal, waarin het meisje opstaat, eindigt met de woorden: '... dat men haar te eten zou geven.' Gewoner kan het al niet. Het lijkt alsof het er alleen om gaat, dat je een herstellende zieke versterkende middelen geeft. Met 'eten' bedoelt Marcus hier: iets om vóórt te bestaan, met lichaam en ziel, iets dat je je eigen moet maken, wat je vreugde verschaft, wat je graag en gretig doet. We leven niet van de wind, maar van wat we ontvangen – en geven – in de menselijke gemeenschap. De sociale context, eventueel versterkt met hulpverlening, is daarvoor nodig. En dan blijken er veel recepten te zijn voor lekkere voedzame soep, niet één recept! En daar kunnen we als het gewenst is, ook anderen van laten mee-eten. Of wij zijn bij een ander te gast.

Een verhaal tot slot: de gelijkenis van de drie ringen, aan de rivaliteit voorbij
Gotthold Ephraim Lessing (1729-1781) schreef het toneelstuk *Nathan der Weise*. Hierin komt een beroemde monoloog voor, de parabel van de drie ringen. Nathan vertelt dit verhaal ('anekdote' noemt hij het zelf) aan Sultan Saladin, die vroeg welke van de drie wereldgodsdiensten, de joodse, de christelijke of de islamitische, de ware is. Nathans parabel verhaalt over een ring die het bezit is van 'een man in het Oosten', een ring met een geheime kracht 'die wie de ring droeg als zijn toeverlaat / dierbaar maakt bij God en de mensen.' De ring gaat over van vader op zoon, en als een van de erfgenamen drie zonen krijgt die hem allen even lief zijn, laat hij voor die zoons drie kopieën van de ring maken. Wanneer na de dood van de vader zijn zoons aan een rechter de vraag voorleggen, welke van de drie ringen de échte is, antwoordt deze rechter: 'Mijn raad is: neem de toestand als hij is / Als elk van u zijn ring heeft van zijn vader / Laat elk zijn ring dan aanzien voor de ware / Wie weet duldde de vader in zijn huis / De tyrannie van de ene ring niet langer / Vast staat: hij had u alle drie zeer lief / En: even lief - hij kon niet twee te kort doen / Ten gunste van een enkele.' De utopie (?) van de gelijkwaardigheid ('evenwaardigheid') onder ons, van deze drie godsdiensten - jodendom, christendom, islam. Naar mijn ervaring is dit ook een verhaal waarvan op de kleinere werkvloer dan het politieke wereldtoneel, genoten kan worden. Ook tussen ouders en kinderen en op het strijdtoneel van families, waar veel koningen en prinsen en prinsessen strijden om de eer, soms met de meest scherpe wapens, terwijl ze *deep down* en meestal óók gewoon aan de oppervlakte, verlangen naar erkenning voor wie zij zijn. Mensen om van te genieten.

Ammy's ervaring was dat de beste ideeën onverwacht komen. 'Op de fiets', vertelde ze eens, 'als ik van mijn huis naar mijn werk fiets. Dan heb ik soms van die invallen, daar kan ik

gewoon van geniëten'. Zulke ervaringen wens ik ons allen toe, voor ons zelf om van te genieten en ten behoeve van de mensen met wie we werken. De vereniging – VCW - wens ik een mooie verdere fietstocht voor de komende jaren!

Stellingen

1. Genieten is niet de oplossing van een probleem, maar wel een bron van nieuwe moed.
2. 'De duivel kan niet lachen, dat staat vast' (Michel van der Plas).
3. 'Het gaat erom, dat een mens de goede kant opkijkt, naar het licht' (Plato).
4. Genieten van ouders en kinderen gebeurt des te royaler, wanneer ook de moeilijke kanten benoemd mogen worden.
5. Wantrouwen mag dan besmettelijk zijn, maar vertrouwen en genieten werken aanstekelijk.
6. Contextuele hulpverlening helpt werkers en cliënten om doemdenken te doorbreken.
7. Een ouder verdient het om bejegend te worden als degene bij wie de roulerende rekening stopt (al is het maar voor even).
8. Wanneer contextuele begrippen worden gebruikt als lineair causale 'diagnostiek', worden ze misbruikt. De begrippen zijn wel van groot belang als beschrijving van wat mensen motiveert.
9. Het leven moet niet beschreven worden zoals het is, en ook niet zoals het zou moeten zijn, maar zoals het ons in onze ethische verbeelding toeschijnt. (Tsjechov, *De meeuw*. Het woord 'ethisch' heb ik toegevoegd, met dank aan Barbara Krasner die spreekt van 'ethical imagination'.)
10. 'Geef terug aan de contextuele benadering wat deze jou gaf '(naar Jacques Rogge, voorzitter IOC, in Turijn). Daarmee kunnen we van werken ook genieten.
11. De strekking van Prediker 11:9 is niet dat het zonde is om te genieten maar dat het zonde is om niet te genieten (H.J. Veltkamp, bij zijn proefschrift 'Pastoraat als gelijkenis').
12. Genieten hoort blijvend bij het niet-maakbare, het niet-regiseerbare. Anders wordt het: 'Geniet of ik schiet!' (naar Mirjam Diatlowicki).
13. De contextuele benadering is er voor de goede dóórgaande vragen en niet voor definitieve antwoorden.
14. Deze stellingen hadden daarom beter in de vragende vorm geformuleerd kunnen worden.?

Hanneke Meulink-Korf, maart 2006

Literatuur:

Ammy van Heusden, In het voetspoor van Nagy, in: *Tijdschrift voor Psychotherapie* 1983(9), 140-144. Ook opgenomen in: D. Schlüter (red.), *In het voetspoor van Ivan Nagy*, Amsterdam 1990 (VO-cahier 6).

Ammy van Heusden & Elsemarie van den Eerenbeemt, *Balans in beweging – Ivan Boszormenyi-Nagy en zijn visie op individuele en gezinstherapie*, Haarlem 1983 (e.v.dr.)

Verdere geraadpleegde literatuur (een beperkte keuze):

Herman Baartman, *Opvoeden kan zeer doen – Over oorzaken van kindermishandeling, hulpverlening en preventie*, Utrecht 1996.

Ivan Boszormenyi-Nagy & Geraldine Spark, *Invisible Loyalties*, New York 1973 (e.v.dr.)

Annemie Dillen, *Ongehoord vertrouwen – Ethische perspectieven vanuit het contextuele denken van Ivan Boszormenyi-Nagy*, Antwerpen/Apeldoorn 2004.

Terry D.Hargrave & Franz Pfitzer - May Michielsen (red.), *Ontwikkelingen in de contextuele therapie – De kracht van geven en nemen in relaties*, Leuven/ Voorburg 2005.

Paul Heyndrickx, Ief Barbier, Hilde Driessen, Monique van Ongevalle & Koen Sevenant, *Meervoudig gekwetsten – contextuele hulpverlening aan maatschappelijk kwetsbare mensen*, Leuven 2005.

Barbara Krasner & Austin J.Joyce, *Trust, truth, and relationships – Healing interventions in contextual therapy*, New York 1995.

Aat van Rhijn & Hanneke Meulink-Korf, *De context en de Ander – Nagy herlezen in het spoor van Levinas met het oog op pastoraat*, Zoetermeer 1997 (e.v.dr.)

Hanneke Meulink-Korf & Aat van Rhijn, *De onvermoede derde – inleiding in het contextueel pastoraat*, Zoetermeer 2002 (e.v.dr.)

Eric-Emmanuel Schmitt, *alle titels* die in vertaling bij uitgeverij Atlas verschenen. Kleine romans en verhalen van een realistische optimist.